

לשון חכמים

'פרה וטלית' – כמו כאן, נקטו רז"ל במקומות לא מעטים בברייתא ובתוספתא, את הצמד 'פרה וטלית' כדוגמא. (ואילו במשנה לא נמצא כן אפילו פעם אחת). אפשר שנקטו אותם דוקא, משום שדיברו חכמים בהווה ובמצוי. (וע' רשב"ם להלן מה. ד"ה ולא אמרו, שעמד על כך שנקט שם בגמרא 'חמור' ולא 'פרה וטלית'). וגם להדגיש שאין חילוק באותם דינים, בין בעלי חיים ונכסים דוממים. הנה ציון המובאות:

תוספתא: שקלים ב,ט; קדושין ב,ז; ב"ק א,ב ערכין ד,ב; מעילה א,יא. וכן בברייתא בגמרא – ב"ק צד: ובירושלמי – בקדושין דף כו. ובב"מ טו. (וכן מובא בתוספתא בנדרים ב,ד ובב"ק ג,א טלית ופרה בין שאר חפצים שונים. ובכל המקומות הנ"ל, שהובאו רק פרה וטלית ללא דוגמא נוספת, הקדימו את הפרה לטלית).

דף מה

'אי דאית ליה ארעא אחריתי' – כדי כל החוב שיש לו. ... 'ואי דלית ליה ארעא אחריתי' שאינה כשיעור כל החוב. וכשאינן ידוע, חוששין שמא יש לו חוב שהוא יותר מכדי הקרקע. (עפ"י תוס' להלן מו: ד"ה לוקח. ועוד ראשונים. ויש חולקין – ע' שטמ"ק).

'אי דלית ליה ארעא אחריתי מאי נפקא ליה מינה?' – אף על פי שאם לא תשאר הקרקע בידו, הרי כל פרוטה ופרוטה שירויה, (שהיא יתרה מכדי צורכי חייו, שמסדרים לבעל חוב), יצטרך ליתנה לבעל חובו, והרי אין לך נוגע גדול מזה – יש לומר, עד שאתה חושדו שישקר מפני העתיד להיות, ודאי מסתבר יותר, שאם שקרן הוא, יעדיף להעלים את פרוטותיו ולא ישלם לבעל חובו, מאשר לעבור על איסור חמור של עדות שקר. ומפני הספק שמא יתעשר בעתיד ואז יהא גלוי לכל שיש לו מה לשלם – על זה כתבו התוס' שאינו נפסל משום נגיעה עתידית הנתונה בספק. (עפ"י אילת השחר. וע"ש שאפילו לשיטת ש'נוגע' פסול כ'בעל דבר' ולא מפני חשש-משקר גרידא, (ע' להלן), כאן שכל ה'נגיעה' מפני העתיד, לכו"ע אין כאן אלא 'חשש משקר').

'דאמר לא נחא דליהוי 'לוה רשע ולא ישלם' – אם תאמר, כיצד אתה חושדו שיעבור עבירה חמורה של עדות שקר, כדי שלא יהא 'לוה רשע ולא ישלם'? (וע' קובץ שעורים אות קפו, ובמה שהעיר על דבריו בקובץ על יד' שבסוף ספר 'בית ישי' – עמ' תקו). – לא קשיא, כי שמא אדם זה אינו חושש להעיד שקר, שאין העבירה גלויה לעיני כל, אבל חושש הוא שלא יהא רשע בעיני בני אדם, שהכל רואים שאינו משלם חובו. (תדע, שאם משום שבא לצאת ידי שמים, כיון שאין לו כלום לשלם חובו, הלא אנוס הוא, ואנוס רחמנא פטריה – אלא ודאי כל דעתו אינה אלא לצאת ידי הבריות).

ועוד יש לומר, שזה ש'נוגע' פסול לעדות, לא משום החשש שמא מעיד שקר, אלא כל שיש לו תועלת והנאה, הרי הוא כמעיד על עצמו, ו'בעל דבר' אינו נקרא 'עד' כלל וכלל. או שה'נוגע' נידון כקרוב, שגזרת הכתוב שקרובים פסולים לעדות, ואפילו נאמנים כמשה ואהרן. ולכן, גם כאשר אין חשש שישקר במקרה זה, כיון שיש כאן נגיעה, אינו עד באותו דבר. (עפ"י ר"י בן מגאש; קצות החשן

לו,א; מהר"ם. עוד על גדר פסול 'נוגע' אם משום חשש משקר גרידא או נידון כקרוב וכבעל דבר - ע' במצוין לעיל מג ובקהלות יעקב - ב"ב יט).

(בדרך אחרת, הסביר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל (ב'שיחות מוסר' - לב תשל"ב): מדה מושרשת היא באדם, שלא להיות 'לוה רשע ולא ישלם' - ולא בגלל האיסור שבדבר, (שהרי איסור עדות שקר חמור יותר), אלא בגלל הכרת הטוב למיטיבו, הטבועה בנפש האדם, על כן נוגע הוא בדבר וחשוד אף לשקר כדי לעמוד בהתחייבויותיו למלוה לו).

ז'לא אמרן אלא דלא אניס ליה לדידיה ולאוכפא... - אפשר שלכך נקט 'אוכף', משום שדרך העולם להקפיד שלא להניח על החמור והסוס אוכף שאינו מיוחד לו, פן יחבול בגבו, מפני שאינו מותאם למבנה גופו ולמידתו, ולכך אם מניח האוכף המיוחד לבהמה זו ואינו נוטלו, נראים הדברים שאמת הוא דובר. ('פרישה' - חו"מ רכה).

(ע"ב) 'ראה עבדו ביד אומן...' - כל 'ראה' המוזכר בסוגיא, היינו שראוהו עדים את החפץ ברשותו, בסמוך לתביעה, קודם בואו לבית דין. (סמ"ע ושאר פוסקים - קלד,א).

עיונים וחידושים

'דאמר לא ניחא דליהוי לוח רשע לא ישלם. סוף סוף לגבי אידך נמי לוח רשע ולא ישלם הוא? - דאמר להכי זביני לך שלא באחריות' - 'זקצת צ"ב באיזו סברה נחלקו המקשה והמתרץ. והנה לגירסת הספר נראה שכל הדיון הוא על המתרחש בלב המוכר - 'דאמר' (כלפי שמיא), וקס"ד שמבחינת התחושה הפנימית רגש האשמה שוה בשניהם, ומתרץ דיש לו במה להפיס דעת עצמו כלפי הקונה. (על דרך הוראת התר לעצמו המופיעה בכ"מ בש"ס). ולפי זה יתכן שלפי האמת, גם כלפי הקונה חייב לפחות לצאת ידי שמים. (אם כי יכול להיות שלא יקרא רשע מחמת אותה הוראת היתר, כדרך שאמרו בעבירת 'לא תחמוד', שאינה פוסלת לעדות משום דמשמע להו לאינשי דהוא בלא דמי, אף שאינו אמת וק"ל).

ורשב"ם גרס (כפי הנראה) 'לא ניחא ליה דליקום בלוח רשע', ובתירוץ: 'דאמר ליה להכי וכו'. ולפי"ז נראה שהדיון אליבא דהאמת ההלכתית, ולמסקנא (כ"מ מלשון רשב"ם) אינו רשע כלל כלפי הקונה מחמת טענה זו שמקובלת בב"ד של מעלה כמו בב"ד של מטה. והס"ד היה כנראה שכלפי שמיא אין הטיעון הזה תופס.

אמנם גירסת רגמ"ה 'לא ניחא ליה דליקריה 'לוח רשע'... מצי אמר ליה להכי... ולפי זה כל הדיון הוא במדת 'אי הנעימות' כלפי הלוה, וסברת המקשה שהולכין אחר הרגשתו הפנימית (ואולי גם לפי האמת ההלכתית), ומתרץ שהעיקר כאן אי הנעימות. (וזה לכאור' הגירסא המחזורת, שהרי אנו חושדין אותו שיבוא להעיד עדות שקר מחמת נגיעתו, ומה שייך לחקור בשעה כזו אחר התחושה הפנימית או האמת ההלכתית. וק"ל). (רע"כ שליט"א).

'מכריז רבא ואיתימא רב פפא: דסלקין לעילא ודנחתין לתתא, האי בר ישראל...' - 'נראה דר"ל שענין זה נוהג הן במלכות פרס שבבבל הן במלכות רומי שבארץ ישראל. שמאחר שבדיניהם הדין עם העכו"ם (כמוש"כ התוס' בד"ה דינא), יש לנו להתייחס לכך ברצינות, ובל יטעו העוברים מהכא להתם לזולל בתוקף 'שלטון החוק', במקום שיצא משם ובמקום שהלך לשם. וק"ל. (הג"ל. וע' במה שהעיר בקובץ שעורים - את קצה).

'... דינא הוא דמפצי...' – בכתוב שהביא רשב"ם מתהלים קמ"ד, מובנו פדיון וחילוץ, וכידוע שצד"י ודל"ת מתחלפות לעתים, (ואינו יוצא מכלל כל פצה שבמקרא שענינו פתיחה (של הפה בדר"כ), כי גם פדיה היא שחרור ופתיחה). אמנם התוס' ורשב"ם הבינו שמשלם ללוקח אם לא פדה וחילץ מן העכו"ם. ומכאן המשמע המקובל היום ללשון פיצוי. וק"ל. (או שמא הבינו דפודה משמע גם בממון וממילא אם לא הצליח יתן אותו ממון ללוקח). (הנ"ל).

'אמימר אמר: אפילו ליכא כל הני לא, מאי טעמא מידע ידע דסתם עכו"ם אנס הוא, שנאמר 'אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר' – צריך להבין מה חידש אמימר הרי גם מקודם ידענו זאת כפירוש רשב"ם, אלא שבתנאים מסויימים נראה לנו שיש דברים בגו ודיניהם אמת. ונראה, דהנה בודאי לא מקרה הוא שמקרא זה נאמר באותו מזמור שבו בלבד מופיע (ג' פעמים) לשון פיצוי במובן של פדיה וחילוץ, (וכמו שהביא רשב"ם לעיל). והנה שם נאמר פעמיים 'אשר פיהם דבר שוא' וגו'. ונראה כי ב' דרגות הן, ובתחילה מבקש המשורר להצליחו בקרב ולפדותו 'ממים רבים מיד בני נכר אשר פיהם דבר שוא' וגו'. ונראה הכוונה לריב ולהתווכח עמם ולהוכיח שקרם בפניהם (לשיטתם), וזה ר"ל 'מים רבים' היינו דמצוי בהם ובדיניהם פסולת ושטף מים עכורים ויש לדון ולברר הבר מן התבן. ואולם אח"כ כתיב 'הנותן תשועה למלכים' (כל ישראל בני מלכים) הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה, פצני והצילני מיד בני נכר אשר פיהם דבר שוא וגו', אשר בנינו כנטיעים מגודלים' וגו', והיינו מצד מדת מלכות ('דוד עבדו' – כנס"י כשידה תקיפה) כל דיניהם של גויים מעצם היותם 'בני נכר', שוא ושקר הם ואין ערוך להם לעומת ישראל המגודלים מנעוריהם להיות חלק ה', ואין להעלות בשום פנים על הדעת שום צד של אמת לנכרי כלפי ישראל, ולעולם יש לפצות ולפדות את 'דוד עבדו', ולדון לזכות ישראל מצד שהוא ישראל. וזה הוא הכתוב שנוקט אמימר. ודו"ק. (הנ"ל).

דף מו

באורי פשט

זכי אין אדם עשוי לומר לאומן מכור לי טלית?!!... לא אמרן אלא דאמר ליה טלית סתם, אבל טליתך – לא' – יש לבאר מדוע תולים אנו שטלית זו יועדה למכירה, ונתנה לו האומן מדעת, למה לא נחוש שמא טעה האומן והחליף טלית בטלית?
כתב הריטב"א: יותר יש לתלות שאינו מדקדק במכירה, כיון ששנים הם בדמיהם, מאשר לומר שלא דקדק בהחזרה, לפי שאדם מדקדק ובודק לראות אם האומן החזיר לו את שלו.
וב'פרישה' (חו"מ קלו. וכו' בסמ"ע) פרש, מכך שאמר לו 'טלית' (או 'טלית זו'. ע' ראשונים) ולא אמר טליתך – משמע שהוא יודע שאינה שלו, ונתנה לו מדעת.
ובספר 'אילת השחר' כתב, שיותר יש לתלות במכירה, שאז לא טעה האומן אלא פעם אחת, כשמסר טליתו של זה למכירה, במקום הטלית האחרת, אך עתה כשנותן לו הטלית האחרת – אינו טועה. ואולם אם נאמר שהאומן החליף, נמצא טועה מתחילה ועד סוף, שהרי אם היתה נודעת לו טעותו, היה מבקש את הטלית שנתן לשני, משא"כ לוקח, שהלך לו ואינו מוצאו לבקש ממנו. (וצ"ע מנין פסיקא ליה דמיירי שיודע ומכיר את האחר שנתן לו, ואינו יודע ומכיר את הלוקח).

רב פפא אמר: חוזר, ורב זביד אמר שאינו חוזר. ודוקא כשמכר בפירוש 'שלא באחריות', אבל בסתמא – חוזר עליו לכל הדעות. (פוסקים. ובשו"ע רכה, פסק כ"ז. והש"ך (סקל"ז) כתב שר"ז לא חלק אלא בשדה ולא במטלטלין).

דף מה

פח. המוכר חפץ לחברו, ובא נכרי וערער ששלו הוא וגנוב הוא מעמו, ונטלו מהקונה – האם חייב המוכר לפצות את הקונה?

רבא (ואיתימא רב פפא) הכריז שהיב לפצותו על כך, בשני תנאים: א. הקונה אינו מכיר בחפץ שהוא באמת היה של המוכר; ב. הגוי שלקח, יש קצת הוכחה שטענת אמת בפיו, כגון שלקח חמור והשאיר את אוכפו. (והתוס' כתבו שמדובר כגון שהעכו"ם דן עמו בדיניהם וזיכו את הגוי, אבל חטף ללא דין – כל שאינו מוכיח שהחפץ גנוב, אינו יכול לתבוע את המוכר).

ואילו אמימר אמר שלעולם אין חייב לפצותו, לפי שסתם עכו"ם – אנס הוא. (אא"כ התנה עמו בפירוש על אונס שיארע, שיפצהו. פוסקים). הלכה כאמימר. (רשב"ם; טשו"ע רכה, ב).

דפים מה – מו

פט. א. באלו אופנים יש חזקה לאומן התופס במטלטלין וטוען 'לקוחים הם בידי', ובאלו אופנים אין לו חזקה?

ב. המפקיד חפץ אצל חברו, ועתה טוען המחזיק 'קניתי ממך' – האם הוא נאמן?

ג. המפקיד אצל חברו בעדים – האם צריך להחזיר לו בעדים?

א. אומן המוחזק בחפץ (מאותו סוג חפצים שאומנותו בהם) – למסקנת הסוגיא (כדעת אביי), אם יש עדים שראו את החפץ אצלו (סמוך לתביעה. פוסקים) – אינו נאמן לטעון 'לקוח הוא בידי', גם אם אין עדים שמסרו לו מתחילה לצורך תיקון. אבל אם אין עדים שהחפץ אצלו כעת, מתוך שיכול לומר 'החזרתיו לך', נאמן לטעון 'לקוח הוא בידי'. (ורבה סבר מתחילה שאין הדבר תלוי אם ראינו את החפץ ברשותו אם לאו, אלא הקובע היחיד אם נמסר לו החפץ בפני עדים אם לא. ואח"כ חזר בו רבה לומר שרק אם יש עדים שמסר לו בנוסף לעדי ראייה, רק אז אין לו חזקה. ורב נחמן בר יצחק הקשה על דבריו. והסיקו שהכל תלוי בעדי ראייה עתה, כאמור) – כן שיטת הרשב"ם, וכן נפסק בשו"ע (קלד, א): אם יש עדים שהחפץ אצל האומן – נוטל הלה את החפץ מידו, ונשבע שבועת היסט. ואם לאו – נשבע האומן היסט ונפטר. והרי"ף פסק שאפילו בלא ראה – אין האומן נאמן. וע' בחדושי הנצי"ב).

ב. אם יש עדים שהפקידו אצלו – אינו נאמן לטעון 'קניתי' אלא אם אין עדים שהחפץ עתה בידו, שאז נאמן במיגו שהיה יכול לומר 'החזרתיו'. ואם אין עדים שהפקידו, אלא שמודה שהפקידו וטוען שאח"כ קנה מאתו – נאמן ב'מיגו' שהיה אומר 'לא הפקדת בידי'.

(שיטת הרי"ף והרמב"ם, שאם יש עדים במסירת הפקדון, אפילו לא ראו החפץ בידו – אינו נאמן ב'מיגו' החזרתו. וכ"ה דעת כמה ראשונים. שיטת ר"ת, שלא כשאר ראשונים, שאפילו יש עדים במסירת הפקדון, וגם ראהו בידו – נאמן).

ודוקא בחפצים שאינם עשויים להשאיל ולהשכיר, אבל בחפצים העשויים לכך – אין מועילה חזקתו.

ג. הוכיחו בגמרא שאין צריך להחזירו בעדים, ונאמן לטעון 'החזרתיו ביני לבינך'. (ונשבע היסט ונפטר. רצו, ב).

(ואפילו לדעת התנא שאומר 'המלוה את חברו בעדים צריך לפורעו בעדים', מודה הוא בפקדון שאין צריך, שיש לו 'מיגו' דנאנסו. ר"ת).